
Csoma László:

Magyar református teológusok a II. világháború után Prágában

Abstract: Hungarian Reformed theologians in Prague after World War II

After World War II., Hungarian Reformed theologians in Slovakia studied in Prague because they had no other choice to pursue such studies elsewhere within the country. Several generations of pastors of the Reformed Christian Church in Slovakia studied in the Czech capital. In his lecture, the author, a former theologian from Prague, reviews the necessity and circumstances of the training of theologians in Prague and takes stock of its advantages and disadvantages.

Keywords: Comenius Faculty, Prague theology, Hungarian Reformed theologian, pastoral training

Kedves Diáktársak, Kedves Vendégek!

Jelenlegi közösségünk jó lehetőséget biztosít számunkra, hogy ismét tanuljunk régi iskolánkban. Van mit tanulni, s mivel hatalmas tudású tanárunk már nincs közöttünk, nekünk – a valamikori diákoknak – kell egymást segítenünk, hogy ismereteink gyarapodjanak.

Amikor harmadéves teológusként, 1978-ban, a gyakorlati teológia tanszéken Csémy Lajos professzor úr egyházunk két világháború közötti sajtószolgálatának feldolgozását jelölte ki első szakdolgozatom témájaként, nem gondoltam, hogy a teológiai ismeretek mellett olyan úton indít el, amelyiken az egyháztörténelem mellett a lapkiadáshoz és újságíráshoz is erősen kötődöm majd. Csakis köszönettel és hálával gondolhatok Professzor úr bölcs irányítására.

A magyar református teológusok prágai megjelenésével foglalkozunk, ezért elengedhetetlen, hogy értelmezzük az előzményeket és a körülményeket.

Előzmények

Az 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovák Köztársaság szellemi, lelki háttere sok kívánnivalót hagyott maga után:

a/ A „nemzetek önrendelkezéséről” vallott wilsoni elv több ponton is csorbát szenvedett. Nem a nemzetek döntöttek önmaguk jövőjéről, hanem egy aránylag szűk körű érdekcsoport fogadtatta el – sokszor kétes eszközöket igénybe véve – saját radikális álláspontját, vagy úgy is mondhatnánk, hogy az Antant hatalmak jó előre megfogalmazott elképzeléseit szolgálták ki.

b/ Nem kérdezték meg a területen élő lakosokat, de a cseh és a szlovák nemzetet sem egy népszavazás keretében. A területen élő majd 4 millió német, 744.000 magyar, 400.000 rutén, valamint a lengyel kisebbség támogatásával nem számolhattak. Ebben a kérdésben az 1,8 milliós szlovákság véleménye sem volt egyértelmű. Maradt tehát a rólunk, nélkülünk! Ne felejtjük el, hogy a megalakuló új államnak csak valamivel több, mint 13 millió lakosa volt. Még a többségi államalkotó nemzetet is létre kellett hozni a „csehszlovák nemzet” kitalálásával és propagálásával. A szlovákság körében ezt a propagandát a Csehországból érkezett tanítók, középiskolai tanárok és egyetemi professzorok, valamint egyéb cseh hivatalnokok végezték.

c/ Az új állam lelki és egyházi vonatkozásai sem voltak egyértelműek. A katolikus egyház hívei között majdnem megegyező százalékban voltak csehek és németek, a vezetésben nem kis arányban német anyanyelvű papokkal. Az unionált református és evangélikus egyház többségében magyar református lelkészek szolgálatára épült a Türelmi Rendeletet követően. Bár hivatkozott a huszita reformációra, valóságban a kálvini és lutheri tanítás alapján szolgált. Ezért jött létre a Huszita Egyház, amelynek tagsága nagy részben nem hitelvi okokból, hanem nemzeti érzések alapján vált ki – túlnyomó többségben – a katolikus egyházból, s lett az új nemzeti egyház tagja. Az elmondottakból már sejthetjük, hogy mi is állt a cseh szekularizáció hátterében.

Szlovákia területén a katolikus egyház legfelső vezetői körében többségben voltak a nem magyar anyanyelvű püspökök a Habsburg hatalmi érdekeknek megfelelően. Az evangélikus egyház 1919-ben,

politikai hátszéllel, Jánoska lelkész személyében szlovák elkötelezettségű püspököt választott, de Pozsonyban és a Szepességben jelentős számban német anyanyelvű gyülekezetek voltak. A református egyházzal hasonló elképzelései voltak az államhatalomnak, s célját a szlovák gyülekezetek érdekeinek hangoztatásával kívánta elérni.

Hogy ez az ország két évtizeden át fennmaradjon, szükség volt bizonyos „ellenségképre”. A cseh hatalmi tényezők ezt a németekben és nem kis mértékben a magyarokban találták meg. A kiegyezést követően a cseh politikusok fokozódó ellenszenvvel tekintettek a magyarokra, s Csehszlovákia vezetői igyekeztek a magyarokat általánosan elnyomóként, a szlovákság kihasználóiként feltüntetni, nem is sikertelenül. Még a „Kostnické Jiskry” egyházi folyóiratban megjelent cikkek is az elnyomott szlovákokról tudósítanak az 1920-as évek végén, amikor egy egyházi küldöttség látogatta meg a szlovák gyülekezeteket. Csehszlovákia széthullását követően, a magyarokkal szembeni ellenszenv csak növekedett. Az 1989-es berlini Kirchentag alkalmával, az egyik résztvevő huszita lelkész, egyenesen megmondta, hogy ő nem szereti a magyarokat, merthogy édesapjának, aki államfőnök volt a magyarlakta Felvidéken, 1938 novemberében családjával vissza kellett költöznie Csehországba. Kérdésemre, hogy 50 kilós csomaggal, s egyik napról a másikra – azt válaszolta, hogy egy hét állt a rendelkezésükre, és bútoraik elszállításához két vasúti teherkocsit kaptak. Igazából nem mérte fel, hogy családjá csak pár évvel korábban költözött a magyar kisvárosba, de a kitelepített magyarok már egy évezrede éltek ezen a területen. A személyes sérelem mellett, a benesi propagandának is nagy szerepe volt. Könnyebb volt több millió embert, köztük újszülötteket is, a köztársaság szétverésével vádolni, mint elismerni, hogy az I. világháborút lezáró béketárgyalások idején, hazugságokkal és ígérekkel tévesztették meg a győztes nagyhatalmakat a minél nagyobb területek megszerzése érdekében. Nehéz volt elismerni, hogy az 1930-as évek nemzetiségekkel szemben tanúsított politikai magatartása olaj volt a tűzre. Egyszerűbbnek tűnt a sztálini úton haladni, bűnösként megbélyegezni, s az országból elűzni a nemzeti kisebbségek túlnyomó többségét, s teret adni a kommunista ideológia terjedésének, mint beismerni saját politikai baklő-

véseit, s abból levonni a megfelelő következtetéseket. Az 1945 és 1948-as időszak a felvidéki magyarság számára az állampolgárság elvesztésének, a lakosságcserének, az áttelepítésnek az időszaka. A magyar reformátusság létszámának nagymértékű csökkenését eredményezte a „málenkij robot”, amire tízezreket hurcoltak el, s ehhez járult hozzá Kárpátalja Szovjetunióhoz való elcsatolása is. A benesi rendszernek ez nem jelentett különösebb gondot, hiszen a történelem folyamán nem volt közük ehhez az országrészhez. Számukra csak a hatalom megtartása volt a fontos, s ehhez elengedhetetlenül szükséges volt Josif Visszarionovics Dzsugasvili támogatása, aminek Kárpátalja volt az ára. Majd amikor a mór megtette a kötelességét, a mór mehetett, ami 1948 februárjában be is következett, s ezt követően elkezdődött a kommunista internacionalizmus negyven éves időszaka. Ezzel elérkeztünk a körülmények bemutatásához.

A körülmények

A II. világháborút vesztésként „lezáró” Magyarország, ismét kiszolgáltatott helyzetbe került, s a Felvidéken élő magyarság a retorziók különféle formáit élte meg magyar iskolák, magyar hivatalnokok, magyar intézmények, stb. nélkül. A templom maradt az egyetlen hely, ahol továbbra is magyar nyelven hirdették Isten ígését. Az államhatalom „nagylelkűen” felkínálta a reszlovakizáció lehetőségét, s aki nem akarta elveszíteni otthonát, vagyonát, élt is ezzel a lehetőséggel. A középiskolások, főiskolások a csehszlovák-magyar határon átszökve végezték tanulmányaikat, de ez a lehetőség is lezárult 1948-ban. A kommunista hatalomátvétel szigorú határellenőrzést, az egyházellenes propagandagépezet felpörgetését és a megszorítások fokozatos erősödését jelentette. Egyházunk, mondhatjuk, szinte vezetés nélkül maradt, hiszen az úgynevezett „Organizačný výbor” nem egy törvényesen megválasztott testület volt, s a hangadó személyek, mint Tumašula János, inkább a szlovák nemzeti identitás alapján hozták meg döntéseiket, kiszolgálva az államhatalom elvárásait. Számukra leginkább a Pozsonyi Evangélikus Teológia volt az elfogadhatóbb, de érzékelniük kellett, hogy lelkési szolgálatra készülők többsége számára ez nem volt vonzó lehetőség. Voltak néhányan,

akik Pozsonyban végezték tanulmányaikat, de a negyvenes évek végére, valószínűleg lelkesízi buzdításra, egyesek Prágában, a Comenius Teológiai Fakultáson kezdték meg teológiai tanulmányaikat. Levéltári kutatások alapján bizonyára megismerhető azon lelkesízek neve, akik a lelkesízképzés számára a prágai megoldást látták megfelelőnek. Talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy ezen lelkesízek számára egyre inkább Varga Imre rimaszombati lelkipásztor volt az a személy, aki már a losonci teológián is tanított, s az egyházi törvényesség, lelkesízképzés megnyugtató rendezését igyekezett megvalósítani. A megváltozott, s az egyház számára jelentősen megnehezült körülmények között ez nem kis feladat volt. Igaz, az első köztársaság idején a felvidéki magyar fiatalok nem kis része a Károly Egyetemen és műszaki főiskolákon végezte tanulmányait, akkor még német nyelven.

Az első Prágába beiratkozott magyar református teológusok között meg kell említenem Pándy Bertalant, akinek életútja Pólyánból indulva, a sárospataki gimnáziumon, majd egy szovjet fogolytáboron át vezetett Prágába. Sem az ő, sem diáktársai számára nem volt egyszerű megélni és feldolgozni a velük és környezetükben megtörtént eseményeket, változásokat. A kiépülő kommunista diktatúra egyházat elnyomó rendszere, a felvidéki magyarságra is rátelepedett. Arra a nemzetrészre, amely pár évtized alatt kétszer is elszakított az anyaországtól, amelynek egyházi iskoláit, egyházi vagyonát államosították, amely nemzeti közösséget megpróbálták felszámolni. Az új rendszer hangsúlyozott eszmei célkitűzése az egyház és a hitélet felszámolása volt. Egyházunknak el kell szenvednie az ún. polgári elveket vallók ellenszenvét, nem egyszer rosszindulatát is. Teológusaink többnyire kis falusi gyülekezetekből érkeztek, ahol olyan lelkesízek szolgáltak, akik pár tízezres városokban, mint Sárospatak, Pápa, Debrecen végezték tanulmányaikat, aránylag szigorú felügyelet mellett. Prága viszont több százezres lakosú, világváros, ahol a kísértések megannyi formája teszi próbára a teológusok hitét. Emellett a cseh nyelven folyó oktatás jelentett komoly feladatot.

Bizonyára a cseh diákok számára is újdonság volt, hogy az általában egyháztörténelemből ismert magyar reformátusok, akiknek lelkesízei 1781 után a cseh gyülekezetek lelkesízi szolgálatát ellátták, s

akik a bécsi protestáns teológia megalapításáig otthont adtak Debrecenben és Sárospatakon a cseh lelkészképzésnek, most Prágában tanulnak teológiát és készülnek lelkészi szolgálatra. Azok, akiket a benesi propaganda háborús bűnösökként aposztrofált. Nem volt könnyű legyőzni a bizalmatlanságot, előítéleteket, s néha talán a nemzeti elfogultságot is. Példa lehejt erre J.L. Hromádka állásfoglalása az 1956-os magyarországi forradalommal kapcsolatban.

Az 1952-ben egyházunkban lezajlott vezetés-váltás, Varga Imre püspökké választása, az egyházszervezet helyreállását is jelentette. A Prágában tanuló diákok református előadót kaptak először Turnsky (Túróczy) István, majd Csémy Lajos és Bihary Mihály személyében. Az 50-es években és 60-as években aránylag szép számban tanultak magyar és szlovák reformátusok a prágai teológián, s többségük helytállt, s a hetvenes években tanulmányi eredményeiket illetően már az évfolyamok középső- és élmezőnyében végeztek.

Összegzés

A Prágában tanuló magyar teológusok többsége minden nehézség és akadály ellenére élő hittel vállalta, hogy az elvilágiasodó társadalomban, Isten igéjének hirdetőiként szolgálnak majd minden hátrányos megkülönböztetés és a számottevő anyagi terhek ellenére is. Volt elég hitük, hogy legyőzzék a nyelvi akadályokat, a gyülekezetektől több száz kilométerre, kis közösségként, gyülekezetként éljék meg hitüket, istentiszteleteket, esti áhítatokat, bibliaórákat tartva. Az évtizedek folyamán komoly ismeretekkel gazdagodhattak a cseh történelemből, megismerhették a cseh mentalitást, mindeközben a cseh diákok számára is lehetőség nyílt a magyar történelem, irodalom megismerésére. Az 1968-ban itt tanuló diákok közvetlenül találkozhattak a cseh társadalomban végbemenő folyamatokkal. A hetvenes évek második felében a Charta 77 körül zajló eseményeket tapasztalhatták meg a magyar teológusok. Mindezek pozitív hatását akkor mértem fel igazán, amikor 1978-79-ben, debreceni ösztöndíjasként volt alkalmam megismerni az ottani teológiai képzést és teológus közösséget. Ott sokak számára meglepetést jelentett, hogy nem anyanyelven tanulunk, de magyar beszédünk és magyarságtudatunk semmiben nem

marad el az anyaországi magyarokétól, sőt! Társadalomképünk jóval széleskörűbb volt, mint magyarországi diáktársainké.

Külön meg kell említeni kiváló cseh tanárainkat: Amedeo Molnár, Josef Smolík, Peter Pokorný, Miloš Bič, Jan Heller, J.B. Souček, Ludek Brož. Igaz, volt akivel alkalmasint nemzetiségi súrlódások is adódtak, mint Milan Opočensky, de az evangélium tanítása – jóval győzd meg a rosszat – ezekben a helyzetekben is egyértelmű segítséget jelentett. A nyolcvanas évek második felében, Csémy professzor úr vezetésével, egy kis munkacsoport is létrejött, amelynek célja gyülekezeti életünk felmérése, s annak elemzése volt. A kiteljesedő műhelymunkát hatalmi szóval állították le, nem a teológiai, hanem szlovákiai előljárók. A magyar teológusok prágai képzése erősítette hitünket, ismeretekben gazdagított és megerősített nemzeti helytállásunkban. Legyen érte Istené a dicsőség!